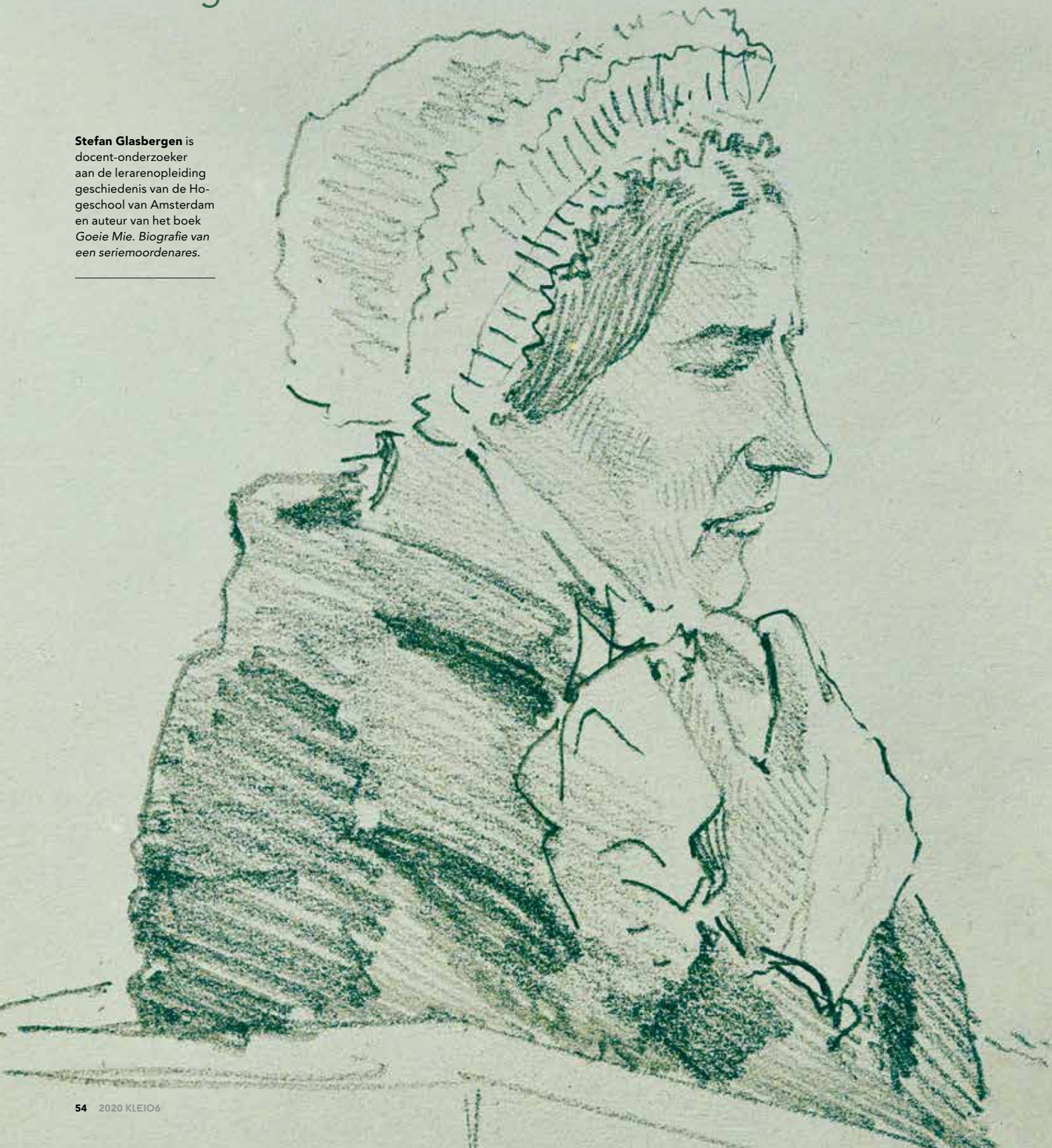

Goeie Mie, de Leidse gifmengster

*Biografie over seriemoordenares
in de negentiende eeuw*

Stefan Glasbergen is docent-onderzoeker aan de lerarenopleiding geschiedenis van de Hogeschool van Amsterdam en auteur van het boek *Goeie Mie. Biografie van een seriemoordenares*.

Maria Catharina Swanenburg, ook wel bekend als Goeie Mie, vergiftigde in de tweede helft van de negentiende eeuw tientallen familieleden en buurtgenoten met arsenicum. Ze zou de geschiedenis ingaan als de grootste seriemoordenaress uit de Nederlandse historie. Het boek *Goeie Mie. Biografie van een seriemoordenaress* belicht haar misdaden, maar laat ook zien hoe de miserabele positie van arbeiders in de tijd van de industriële revolutie haar tot deze misdaden dreef.

Op het moment dat Maria Catharina Swanenburg op 23 april 1885 het gerechtshof in Den Haag werd binnengeleid, ging er een gesmoorde kreet van afgrijzen door het publiek. De nationale en internationale kranten hadden maanden vol gestaan over de misdaden die door deze vrouw waren gepleegd, en iedere aanwezige begreep dat de rechtszaak van de eeuw op het punt van beginnen stond. De strafzaak van Goeie Mie was teruggebracht tot vier moorden. Het ging om haar schoonzus Maria van der Linden en haar echtgenoot Hendrik Frankhuizen, om haar aangetrouwde neef Arend de Hees en haar vijf jaar oude buurmeisje Suzanna Aben. Alle vier waren ze door Mie met arsenicum vermoord, maar het was algemeen bekend dat dit slechts het topje van de ijsberg was. Tijdens het proces stelde advocaat Vaillant, die Mie tijdens het proces verdedigde, dat er 65 mensen vergiftigd waren. Daarvan waren er 42 ernstig ziek geworden en 23 slachtoffers hadden het niet overleefd. Vaillant kon maar één conclusie trekken: er had nooit een 'groot onmens' op de bank der beschuldiging' gezeten en hij had zijn taak met 'een gevoel van walging en afgrijzen' aanvaard.¹ Er viel niet veel voor hem te redden. De bewijslast was overweldigend en Mie had een paar moorden

zelfs bekend. Toen haar aan het einde van de zittingsdag werd gevraagd of ze nog iets te zeggen had, toonde ze geen berouw maar vroeg ze 'als je blief, een genadige straf'.² Mie werd tot levenslang veroordeeld. Dat was inderdaad een genadige straf. De doodstraf was nog niet erg lang afgeschaft, een straf die ze zondermeer had gekregen als die er nog was geweest. Dat bleek ook wel toen Mie eerder vanuit Leiden werd overgeplaatst naar het Huis van Arrest in Den Haag. De marechaussee moest eraan te pas komen om te voorkomen ze door haar stads-genoten werd gelyncht. Mie zou het grootste deel van haar straf in de vrouwengevangenis van Gorinchem uitzitten, waar ze in 1915 overleed.

Tweede stad

Mie werd in 1839 in Leiden geboren. Haar familie was generaties lang in de textielnijverheid werkzaam geweest. Deze industrie had de stad in de zeventiende eeuw tot grote rijkdom gebracht. Leiden was in de Gouden Eeuw qua inwonersaantallen na Amsterdam zelfs even de tweede stad van het land geweest. Maar de textielindustrie was in de loop van negentiende eeuw in verval geraakt. Met name in de regio rond Tilburg en in Engeland kon goedkoper geproduceerd worden. De Leidse fabriekseigenaren zagen in mechanisering

de oplossing voor hun problemen en tijdens het leven van Mie schoten de op stoom aangedreven fabrieken in de stad als paddenstoelen uit de grond. De lonen van de arbeiders werden structureel laag gehouden. De forse investeringen in stoommachines moesten immers worden terugverdiend, was het argument. Mie's vader, die zijn werkende leven was begonnen in een tijd waarin veel nog met de hand werd gedaan, kon maar moeilijk aarden in deze nieuwe werkelijkheid. Om de haverklap wisselde hij noodgedwongen van baan en zijn gezin leefde in de grootst mogelijke armoede. Zowel zijn vrouw als de kinderen werkten mee om het gezinsinkomen te vergroten. Het gezin woonde in een bouwval en at, net zoals zoveel arbeiders in die tijd, vooral aardappelen. Groente en vlees kwamen eigenlijk nauwelijks op tafel. Als er al vlees werd gegeten, dan was dat voornamelijk slachtafval. In combinatie met de zware fysieke arbeid die iedereen

Het geboortehuis van Goeie Mie in ca. 1975. Linkerpagina: Maria Catharina Swanenburg (Goeie Mie) tijdens de eerste zittingsdag van haar proces op 23 april 1885. Tekening door Victor de Stuers.

¹ W. Koolhaider, *Proces van de Leidsche Giftmengster Maria Catharina Swanenburg, huisvrouw van Johannes van der Linden, als beschuldigd van vergiftiging 1881-1885* (Leiden 1885), p.31.
² Idem, p.33.

leverde, zorgde dit ervoor dat de leden van het gezin chronisch ondervoed waren. Kindersterfte was door deze omstandigheden een enorm probleem. De ouders van Mie kregen twaalf kinderen, maar slechts vijf haalden de volwassen leeftijd. Tot overmaat van ramp begon haar vader ook nog te drinken en werd het gezin herhaaldelijk vanwege huurschulden op straat gezet.

Cholera

Dit soort ellende bleef Mie achtervolgen toen ze zelf een gezin stichtte. Het meest traumatisch was misschien wel het verlies van haar eerste dochtertje.

‘Er waren straten waarin in vrijwel ieder huis wel een dode te betreuen viel’

Catharina heette het meisje. Ze overleed aan cholera tijdens de epidemie van 1866, slechts twee jaar oud. Tijdens deze epidemie kwamen in Leiden ruim 800 mensen om. De totale bevolking van de stad lag in die tijd rond de 48.000 inwoners. De arbeiderswijken werden veel zwaarder getroffen dan de goede buurten. In de arme wijken bleken vooral kinderen het meest kwetsbaar. Er waren straten waarin in vrijwel ieder huis wel een dode te betreuen viel. Mie maakte tijdens haar leven maar liefst vier cholera-uitbraken mee. In een tijdsbestek van elf

jaar verloor ze zes van haar negen kinderen op zeer jonge leeftijd. Kort nadat haar laatste kindje in 1877 overleed, begon Mie zelf ook te drinken. Toen duurde het niet lang meer voordat het moorden begon. Mie had al snel door dat met de dood van anderen geld te verdienen viel. Arbeiders waren dan wel arm, maar wilden wel fatsoenlijk begraven worden. Om dit te kunnen betalen sloot men verzekeringen af. Het was niet ongebruikelijk om mensen meerdere keren te verzekeren. De enorme kindersterfte was nu eenmaal een gegeven; op deze manier konden de ouders er in ieder geval nog iets aan overhouden. Het was ook mogelijk om mensen te verzekeren die geen familie van je waren. Als je de premie maar netjes betaalde, werd het zelfs oogluikend toegestaan om iemand te verzekeren zonder dat deze verzekerde het zelf wist. Dit zou al snel een belangrijk verdienmodel voor Mie worden. Ze sloot begrafenisverzekeringen op haar slachtoffers af, vergiftigde ze vervolgens en incasseerde daarna de verzekeringsuitkering. Het moet voor haar een manier zijn geweest om aan de armoede te ontsnappen. Met name haar vroege moorden hadden vrijwel allemaal een financieel karakter. Later veranderde dit en begon ze meer willekeurig slachtoffers te maken. Een goed voorbeeld hiervan is de moord op de zusjes Aben. Mie paste

regelmatig op deze meisjes en kreeg daarvoor betaald. Door het vermoorden van de zusjes verloor ze deze inkomstenbron. Nog bizarder werd het toen een van de meisjes thuis stond opgebaard en het huis vol zat met rouwvisite. Mie vergiftigde ze allemaal door arsenicum in de koffie te doen. Zonder enige aanleiding. Wat het moorden vergemakkelijkte, was dat Mie door haar buurtgenoten enorm vertrouwd werd. Ze paste op kinderen en deed bijvoorbeeld de was voor haar burens. Vandaar ook de bijnaam Goeie Mie. Op die manier verkreeg ze toegang tot de huizen van haar slachtoffers.

Agressief gif

Arsenicum was gemakkelijk te krijgen. Bij iedere drogist kon je in die tijd ‘opperment’ kopen: een arsenicumhoudend product dat werd gebruikt om ongedierte te bestrijden. De bedoeling was dat de drogist dit poeder door een emmer met witkalk zou roeren. In de praktijk gebeurde dit vaak onnauwkeurig, waardoor je thuis gemakkelijk wat van het poeder van de kalk af kon scheppen. Arsenicum is een enorm agressief gif. Slachtoffers beginnen na inname binnen een paar minuten verschrikkelijk te braken en krijgen last van diarree. Dit gaat gepaard met helse pijnen in de maag en darmen. Ook tast het al snel vrijwel alle organen in het lichaam aan. Slachtoffers overlijden door uitdroging of omdat één of meerdere organen het begeven. Vrijwel alle slachtoffers waren buurtgenoten en familieleden van Mie. Vooral binnen de familie van haar echtgenoot, Johannes van der Linden, hield ze verschrikkelijk huis. Zijn twee zussen, zijn enige broer, vijf neven, een oom en een zwager werden vergiftigd. Mie bleef vaak bij haar slachtoffers waken en keek toe hoe ze langzaam crepeerden. Als we de getuigenverklaringen mogen geloven weigerde ze consequent

Mie vergiftigt de pap in de woning van de familie Frankhuizen. Detail uit litho van Roelof Raar (1885).

Het opgraven van de lijken. Detail uit litho van Roelof Raar (1885).

om geneeskundige hulp te halen. Artsen kwamen sowieso nauwelijks bij zieken in arbeidersbuurten. Het verklaart in belangrijke mate waarom Goeie Mie zo lang met haar misdaden weg heeft kunnen komen. Mie vergiftigde in de periode 1877-1883 65 mensen. De slachtoffers die na hun vergiftiging een arts hebben gezien, zijn op één hand te tellen.

Het laatste gezin dat Mie vergiftigde, was de familie Frankhuizen. Maria van der Linden en Hendrik Frankhuizen hadden net een paar maanden een baby, die ook Hendrik heette. Het gezin werd in december 1883 door Mie vergiftigd. Terwijl ze even de deur uit waren, gooide Mie arsenicum in een ketel met pap die nog boven het vuur hing. Bij thuiskomst aten Hendrik en Maria de pap op en kregen vrijwel direct hevige klachten. Maria en haar kindje overleden binnen enkele uren, maar de vader van het gezin bleef langer in leven. Terwijl de lichamen van zijn vrouw en baby nog thuis opgebaard stonden, ging hij strompelend naar de praktijk van dokter Rutgers van der Loeff. Hij was de eerste arts die doorhad dat het hier om vergiftiging ging en zorgde dat er aangifte werd gedaan. De lichamen van Maria en baby Hendrik werden overgebracht naar de anatomie van de Universiteit Leiden, waar sectie werd verricht op hun lichamen. Daar werden organen verwijderd waarin je sporen van arsenicum zou verwachten, zoals de maag,

de lever en de nieren. Tijdens dit onderzoek werd onomstotelijk bewezen dat arsenicumvergiftiging de doodsoorzaak was. Bij Maria werd ook de linkerborst onderzocht. Baby Hendrik was nog een zuigeling en had dus niet zelf van de vergiftigde pap gegeten. Hij stierf omdat hij vergiftigde moedermelk had gedronken.

Verdachte sterfgevallen

Justitie kwam al snel bij Mie uit, en een paar dagen na de aangifte werd ze gearresteerd. Langzaam maar zeker begon de omvang van haar misdaden duidelijk te worden. Allerlei buurtgenoten herinnerden zich opeens verdachte sterfgevallen binnen hun familie. In totaal zou op zestien lichamen sectie worden verricht. Dertien daarvan moesten worden opgegraven van de Leidse begraafplaatsen. Dat moet een verschrikkelijk karwei zijn geweest; sommige lichamen waren maanden of zelfs jaren eerder begraven en waren in verregaande staat van ontbinding. In verband met het proces was het nodig dat de lichamen door familieleden werden geïdentificeerd. Dikwijls waren dat mensen die zelf ternauwernood een vergiftigingspoging van Mie hadden overleefd. De Leidse hoogleraar Teunis Zaaijer, die de secties uitvoerde, had er zoveel werk aan dat zijn studenten begonnen te morren dat er toch wel erg veel colleges uitvielen. Toch wierp zijn werk wel vruchten af: in veertien van de zestien onderzochte

lijken werden sporen van arsenicum gevonden. Het totale vooronderzoek was zo omvangrijk dat het anderhalf jaar zou duren voordat het proces kon beginnen.

De strafzaak beheerste het nieuws maandenlang en Mie werd wereldberoemd. In Leiden is ze dat nog steeds, maar daarbuiten zijn we haar een beetje vergeten. Dat is jammer. Haar geschiedenis is een sensationeel en meeslepend verhaal over een verschrikkelijke moordenaar. Dat vonden haar tijdgenoten al, die als een soort ramptoeristen naar het huis van Mie gingen om te zien waar de moordenaar gewoond had. Dit overigens terwijl haar echtgenoot en kinderen daar gewoon nog woonden. Nog belangrijker is echter dat ze ons een venster biedt op de tijd van de industriële revolutie en dan in het bijzonder op de omstandigheden waar arbeiders in leefden. Zaken als armoede, honger en kinderarbeid zijn voor onze leerlingen vaak abstracte begrippen. Mie is iemand waar je jezelf mee kunt identificeren. Een gewone vrouw, die je zo op straat zou kunnen tegenkomen. Als we door haar ogen naar de ellende van de negentiende eeuw kijken, wordt dit soort problematiek een heel stuk concreter. ■

Goeie Mie. Biografie van een seriemoordenaar. Stefan Glasbergen (Primavera Pers, Leiden 2019), 160 blz., € 19,50